

Toulmin'in Kıyas Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Yeşil*

* Doç. Dr.

Necmettin Erbakan

Üniversitesi Sosyal ve Beşeri

Bilimler Fakültesi Felsefe

Bölümü

mustafayesil@erbakan.edu.tr

Konya / TÜRKİYE

Öz

Toulmin kendi argüman modelini oluştururken kıyasa yönelik bazı eleştiriler gündeme getirmektedir. Kıyasın mantık adı altında sadece teorik ve zihinsel bir hesaplama aracına dönüşmesi; kıyasın pratik alanlarda kullanılmaması; kıyası oluşturan öğelerdeki belirsizlikler; kıyasın geleneksel okunuş biçimi; kıyastaki öncüllerin varlıksal içerim bildirip bildirmemesi; kıyasın alan belirsizliği, bütün bunlar söz konusu eleştirilerin en dikkat çekici olanlarıdır. Ancak Toulmin kıyası eleştirirken Aristoteles'in kıyas anlayışını yanlış anlamış görünmektedir. Çünkü o, söz konusu eleştirilere alternatif olarak özellikle retorik model üzerine yoğunlaşsa da, Aristoteles'in felsefesinde kendisine önemli işlevler atfedilen diyalektik kıyasları konu edinmemekte ve analitik kıyasları yeterince açık hale getirmemektedir. Diğer taraftan, Toulmin'in kendi argüman modeli kıyastan pek çok etkilenim içermektedir. Bununla birlikte, Aristoteles'in retorisindeki pek çok kapalı nokta Toulmin'in kıyas hakkındaki tartışmaları sayesinde aydınlanmaktadır. Bu bakımdan, Toulmin'in söz konusu eleştirilerini tartışmaya açmak kıyasa yönelik geleneksel bakış açısını sorgulamaya ve belki de değiştirmeye ve geliştirmeye yönelik önemli bir potansiyel içermektedir. Netice olarak biz filozofun eleştirilerinin sadece kıyasın değil aynı zamanda argümanın da daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağladığını iddia ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Toulmin, argüman, kıyas, mantık, akıl yürütme.

Gönderim / Received:

31.12.2021

Kabul / Accepted:

11.08..2022

Alan Editörü / Field Editor:

Yurdağül Kılınç

A Treatise on Toulmin's Critique of Syllogism

Abstract

Toulmin while constructing his own argument model brings up some criticisms of syllogism. Transformation of syllogism into just a theoretical and mental calculation tool under the name of logic; that syllogism is not used in practical fields; obscurities of the constituent parts in syllogism; traditional reading order of syllogism; whether or not premises in syllogism state the implication of existence; field obscurity of syllogism, all these are the most striking of the mentioned criticisms. But, while Toulmin criticizes syllogism, he seems to have misapprehended Aristotle's understanding of syllogism. That is, although he especially focuses on the rhetorical model offering as an alternative to the mentioned criticisms, he does not discuss the dialectical syllogisms to which important functions are attributed in Aristotle's philosophy, and does not make analytical syllogisms clear. On the other hand, Toulmin's own argument model contains many influences from syllogism. However, many ambiguous points in Aristotle's rhetoric are enlightened thanks to Toulmin's discussions on syllogism. In this respect, opening Toulmin's relevant criticisms up for discussion has a big potential to the questioning and perhaps changing and developing the traditional perspective on syllogism. As a result, we claim that his criticisms make significant contributions to a better understanding of not only syllogism but also argument.

Keywords: Toulmin, argument, syllogism, logic, reasoning.

GİRİŞ

Stephen Toulmin (1922-2009) argüman modelini biçimlendirirken geleneksel kıyasa ve bu kıyas ile özdeşleşen formel mantığa yönelik ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Hatta kimi düşünürler filozofun bu eleştirilerini tamamen bir mantık karşıtlığı olarak yorumlamaktadırlar. Bilindiği üzere, batı felsefe geleneğinde mantık-retorik karşıtlığı yaygın bir yaklaşımdır. Çağdaş argüman araştırmalarının da merkezinde yer alan bu karşıtlık felsefe tarihindeki metodolojik bir kopuş ile doğrudan ilişkili görünmektedir. Şöyle ki Aristoteles'in (MÖ 384-322) ve bir Aristoteles yorumcusu olan Fârâbî'nin (870-950) de dâhil olduğu bir gelenek mantığın içerisine analitik (apodeictic), diyalektik ve retorik kıyasları dâhil ederken; bir diğer gelenek ise, mantığı sadece analitik kıyaslardan ibaret görmekte ve bu benimseyişin bir neticesi olarak da diyalektik ve retorik kıyasları mantık ile ilişkilendirmekten imtina etmektedir. Mantıksal olanın teorikliğine, formelliğine ve evrenselliğine dair vurgunun zamanla daha da artması bu iki geleneğin de tek bir çizgide birleşmesine neden olmakta ve böylelikle, neredeyse bir bütün olarak felsefi gelenek diyalektik ve retorik kıyasları mantık çerçevesinden dışlama eğilimi içerisine girmektedir.

Toulmin'in eserleri bütüncül bir şekilde dikkate alınırca, filozofun aslında mantık karşıtlığı yapmaktan ziyade; tarihsel olarak mantık ve retorik arasında oluşan devasa uçurumun veya boşluğun tehlikelerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Yani, o salt teoriklik, formellik ve evrensellik vurgusuyla kıyasta veya formel mantıkta pratiğe, bireyselle ve toplumsala ilişkin akıl yürütmelerin göz ardı ediliyor olmasına tepki göstermektedir. Elbette filozof açısından, matematiksel ve geometrik yönüyle mantık belirli bir kıyasın formel geçerliliğinin denetlenmesine olanak sağlayan teorik bir işleştir. Ancak bu, bütün akıl yürütme biçimlerinin teorik, tek-biçimli, sayısal, alan-bağımsız, objektif ve evrensel olduğu anlamına gelmemektedir.

Toulmin kıyasa yönelik çeşitli eleştiriler yöneltmiş olsa da, kimi yorumcular filozofun kendi argüman modelinin (Yeşil, 2022, s. 261-296) Aristotelesçi gelenekteki retorik kıyasa karşılık geldiğini veya ondan büyük oranda etkilendiğini iddia etmektedirler. Hiç şüphesiz bu iddiayı haklı kılaacak pek çok veri sunmak mümkündür. Ancak bizim burada vurgulamak istediğimiz temel husus, Toulmin'in ilgili eleştirilerini tartışmaya açmanın kıyasa yönelik geleneksel bakış açısının sorgulanmasına ve belki de değiştirilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlayabilecek bir potansiyele sahip olmasıdır.

Kıyas, Mantık ve Formellik Arayışı

Toulmin felsefe tarihinde analitik kıyaslar olarak bilinen yapının mantığın temelinde yer aldığını iddia etmektedir. Çünkü filozof açısından bu yapının teorik, formel, geçerli, zorunlu, zaman-üstü, bağlam-bağımsız ve değer-yüksüz bir işleyişe sahip olması mantığın formel bir disiplin olarak biçimlendirilmesindeki ana etkindir. Bu yönüyle mantıkçılar analitik kıyasları bir ideal örnek olarak ele almakta ve diğer türden kıyasların geçerliliğini ve sağlamlığını bu ideal örneğe göre değerlendirmektedirler. Diğer taraftan onlar pratik, zamansal, bağlam-bağımlı ve değer-yüklü olmak bakımından bu işleyişin dışında kalan kıyaslarla ilgilenmeyi mantığın değil, retorik konusu olarak görmektedirler. Bu noktada Toulmin, akademideki filozofların ve ağırbaşlı teorisyenlerin sadece birinci işleyiş ile ilgilendiklerini eleştirel bir şekilde ima etmektedir (Toulmin, 2003a, s. 135, 138; Toulmin, 2003b, s. 24).

Toulmin'in, mantığın ne tür bir disiplin olarak görüldüğüne dair açıklamaları, analitik kıyasların formel mantığa dönüşme biçimine dair bazı ipuçları içermektedir. Bu bağlamda, tarihsel olarak bazı düşünürlerin mantığı psikoloji ilişkili bir disiplin olarak ele alma eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir. Bu yaklaşım açısından mantığın işlevi, düşünce yasalarını konu edinmektir. Ancak psikologların bazı düşünme biçimlerini anormal ve patolojik olarak değerlendirmeleri dikkate alınır ise söz konusu ilişkinin sadece uygun, rasyonel ve normal düşünme biçimleri ile sınırlandırılması gerektiği

ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde bazı düşünürler mantığı sosyoloji ilişkili bir disiplin olarak ele alma eğilimi içerisindeyler. Bu yaklaşım açısından ise mantığın işlevi, bireysel insan zihninin düşünme biçiminden ziyade, toplumun evrimi ile şekillenen ve nesilden nesile aktarılan düşünme ve çıkarım alışkanlıklarının konu edilmesidir. Ancak sosyologların toplumsal olarak biçimlenen bazı düşünme ve çıkarım alışkanlıklarının yanlış olabileceğini, hatta bu yanlışlıkların nesilden nesile geçebileceğini iddia etmeleri dikkate alınır ise, mantık ve sosyoloji arasındaki ilişkinin de sadece uygun ve rasyonel çıkarım alışkanlıkları ile sınırlandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Toulmin, 2003a, s. 3-4).

Toulmin'in iddiasına göre, mantığı gerek psikoloji gerek ise sosyoloji ile ilişkilendirmenin bazı sınırlandırmaları beraberinde getiriyor olması kimi düşünürleri daha farklı bir bakış açısı benimsemeye sevk etmektedir. Bu yeni yaklaşım açısından mantık, kıyas yasalarının veya kurallarının keşfedilmesini konu edinmektedir. Yani bu yönelimde mantığın işlevi, düşünenlerin düşünme biçimine dair genelleştirmeleri formüle etmek değil; düşünenlere, nasıl düşünceleri gerektiğini hatırlatan ilkeleri formüle etmektir. Bu noktada mantık, açıklayıcı bir bilim olmaktan ziyade, bir sanat haline gelmektedir; deyim yerindeyse, bir mantık kitabı bu sanatın klavuzu olur ve rasyonel olmak isteyen kişinin bu kitaptaki formülleri takip etmesi beklenir (Toulmin, 2003a, s. 4).

Kimi düşünürler açısından mantık, ister psikolojik ve sosyolojik yönüyle düşünmenin doğası ile isterse kıyas yasalarının keşfi ile ilişkilendirilsin, psikolojik ve öznel olmaktan öteye geçemeyecektir. Çünkü o hâlâ düşünmeyi konu edinmektedir. Bu durumda yapılması gereken şey, mantık yasalarının deneysel genelleştirmeler olmaktan ziyade, yerleşik doğrular olarak ele alınması ve böylelikle, mantığın objektif bir bilim olarak tesis edilmesidir. Bu noktada mantık, "mantıksal bağıntılar"ın sınıflandırılmasından ve bu bağıntıları düzenleyen doğrular sisteminin formüle edilmesinden ibaret olacaktır. Yani, gelinen noktada mantık ne bir bilimdir ne de bir sanattır; bilakis o bir tür soyut matematiktir. Bu işleyişte mantıkçı, kıyası oluşturan önermeler arasındaki formel bağıntıları inceleyecek ve bir kıyasın geçerli olup olmadığına karar vermek için onun biçimsel uygunluğunu denetleyecektir (Toulmin, 2003a, s. 4-6). Hiç şüphesiz bu matematiksel işleyişin cazibesi psikolojik ve öznel yönelimleri dışlamasından kaynaklanmaktadır (Toulmin, 2003a, s. 40).

Mantık ile alakalı yukarıdaki ilişkilendirme biçimleri çeşitli yönleri ile felsefe tarihinde tartışılmaktadır. Kanaatimizce bu yaklaşımlardan her birini, toptan benimsemek veya toptan reddetmek yerine, olumlu ve olumsuz yönleri ile birlikte dikkate almak daha faydalı olacaktır. Çünkü mantığı tamamen bir psikoloji, tamamen bir sosyoloji, tamamen bir kural takibi, tamamen bir matematik gibi görmenin sakıncaları olabileceği gibi; bir bireyin düşünme biçimini, bir toplumun düşünme ve çıkarım alışkanlıklarını, bazı kuralların takibini, bazı mantıksal bağıntıların teorik hesaplamalarını bilmenin de kısmen faydalı yönleri olabilir (Toulmin, 2003a, s. 5-6).

Mantığın bir disiplin olarak ele alınma biçimine dair farklılıklara kısaca değindikten sonra, analitik kıyasları mantıksal-matematiksel olarak biçimlendiren formel işleyişe hangi nedenlerle ihtiyaç duyulduğunu açıklamak Toulmin'in kıyas eleştirisini daha anlaşılır hale getirecektir. Nitekim filozofun iddiasına göre, felsefe tarihinde ortaya çıkan belirli paradokslar, düşünürleri bu paradokslardan kaçınma yolu olarak formellik arayışına yöneltmektedir. Hiç şüphesiz bunlardan ilki, neredeyse Herakleitos (M.Ö. 535-475) felsefesi ile özdeşleşen "dil ve bilgi paradoksu"dur. Aslında bu felsefi yaklaşımın pek çok paradoksal yönü Kratylos'un tartışmaları ile belirgin hale gelmektedir. Şöyle ki, duyumsanan şeylerin sürekli değişmesi belirli zaman ve mekandaki bir deneyimin farklı zaman ve mekandaki benzer deneyimler ile iletişim ve bilgi bakımından ilişkilendirilmesini olanaksız hale getirmektedir. Örneğin (ZM)¹, (ZM)² ve (ZM)³'te ufka bakıp ilgili her bir duyumsama deneyimi "Güneş parlıyor." cümlesi ile betimleniyor olsa bile, bu cümle iletişim ve bilgi değeri taşımayacaktır. Çünkü (ZM)¹, (ZM)² ve (ZM)³'teki güneş ve parlaklık duyumsamasının birbirinden farklı olması, bu farklı deneyimlerin belirli bir ad, kelime veya cümle ile sabitlenip bir iletişim veya bilgi içeriği olarak

sunulmasını olanaksız hale getirmektedir. Hiç şüphesiz bu türden bir kabul hem dilin iletişim işlevini hem de diğer semboller sisteminin işaret işlevini yok sayacağı için, duyumsayan kişiye susmaktan başka bir seçenek bırakmayacaktır (Toulmin, 1976, s. 72-78; Akbay, 2020, s. 66-78).

Platon (M.Ö. 427-347) Kratylus'un tartışmaları ile belirginleşen bu dil ve bilgi paradoksunu yani, zaman ve mekan bağımlı bireysel duyumsama verilerinin karmaşıklığını geometrik bilginin kesinliği ile aşma çabası içerisine girmektedir. Bu girişim açısından "Bir üçgenin iç açıların toplamı 180 derecedir." şeklindeki bir ifade zaman ve mekandan bağımsız bir şekilde doğrudur. Üstelik bu türden ifadelerin en cezbedici yönü formel olmalarıdır. Yani, "Bir üçgenin iç açıların toplamı 180 derecedir." şeklindeki ifadeyi doğrulamak için, ne kadar dikkatli çizilmiş olursa olsunlar, birer duyumsama nesnesi olarak dış dünyadaki tekil üçgenleri gözlemlemeye ve ölçmeye gerek yoktur (Toulmin, 1976, s. 72-78; Keith & Beard, 2008, s. 41-42). Benzer biçimde, "Kırmızı renktir." şeklindeki bir ifadeyi doğrulamak için de dış dünyadaki kırmızı ve renkli tekilleri tek tek incelemeye gerek yoktur. Çünkü "kırmızı"nın "renk" olarak ele alınmasını gerektiren geometrik formel bağıntı bu ifadedeki kesinliği teminat altına almaktadır. Bu yönüyle Platon, zamansal ve mekansal değişimlerden bağımsız bir ideal bilgi sistemi kurma motivasyonu ile geometrik kesinliğe ve formelliğe sınımsız sarılmaktadır.

Milattan önce 450'li yıllarda Atina şehrinin zorba hükümdarlık yönetiminden demokrasiye doğru geçiş serüvenini "sosyal teorinin başlangıcı" olarak betimleyen Toulmin, bu süreçteki düşünsel gerilimi felsefe tarihindeki bir diğer formellik arayışı ile ilişkilendirmektedir. Şöyle ki, ilgili dönemde Atina şehrinde vatandaş olarak kabul edilen herkes toplumsal tartışmalara ve kararlara dahil olma hakkına sahiptir. Ancak, mitolojik geleneğin hala etkili olduğu bir ortamda Atinalıların bu tartışmalara ve kararlara adil, eşit ve tarafsız bir şekilde katkı sağlayıp sağlayamayacakları ciddi bir problemdir. Böyle bir ortamda Sokrates (M.Ö. 470-399), ilgili tartışmalara ve kararlara, zamana ve mekana göre değişmeyen ve bu yönüyle bütün insanlar için geçerli olan genel ilkeler doğrultusunda katkı sağlama gerekliliğini yüksek bir sesle dile getirmektedir. Elbette filozof bizzat içinde yaşadığı toplumun kabullerinden veya genel eğilimlerinden ziyade genel ilkeleri rasyonel ölçüt olarak önermenin ve müdafaa etmenin bedelini ağır bir şekilde ödemektedir. Ancak onun bu önerisi felsefi serüvene, belirli bir bireye veya topluma özgü kabullerin veya kararların uygunluğunu bütün insanlar için geçerli olan genel ilkelerden çıkarımla belirleme ve denetleme geleneğini miras bırakmaktadır. Aslında felsefi gelenek bu mirası yalnızca rasyonellik ve evrensellik arayışı olarak vurgulasa da, o aynı zamanda, genel ilkelerden bireysel veya toplumsal kabullere yönelik tümdengelimsel çıkarım ilişkisinin kendisi ile denetlendiği bir formellik tesisidir (Toulmin, 1976, s. 62-67).

Toulmin'in iddiasına göre, Sokrates'in sosyal teori ile ilişkilendirdiği formellik arayışının bir benzerini Platon "kesin bilimin esasları" nı belirleme teşebbüsünde göstermektedir. Şöyle ki, Antik Yunan'da Pythagoras ve Theaetetus gibi düşünürler matematiğin bir alt bölümü olarak gördükleri geometrideki işlemlerin formel bağlantılılığını ve sağlamlığını ortaya koymaktadırlar. Bu gelenekten etkilenen Platon ise geometrik işleyişi farklı alanlar için de rasyonel bir ölçüt olarak belirleme teşebbüsü içerisine girmektedir. Bu noktada yapılması gereken temel işlem, sadece geometride değil; fizik, etik ve politika gibi alanlarda da apaçık "genel ilkeleri" keşfetmek ve bu genel ilkeler ile "tekil uygulamalar" arasındaki formel bağıntıları tespit ederek tümdengelimsel çıkarımın formel geçerliliğinden emin olmaktır. Nitekim filozofun akademiye girebilmek için geometri bilmeyi gerekli görmesi tamamen bu formel işleyiş ile ilişkilidir (Toulmin, 1976, s. 97-72; Başok Diş, 2017, s. 71).

Toulmin'e göre, Sokrates ve Platon tarafından başlatılan formel program düşünce tarihinde merkezi bir yer edinmektedir. Newton (1643-1727) ve Descartes'ın (1596-1650) fiziksel teoriyi aksiyomlar ve tümdengelimsel çıkarımlar sistemi olarak görmeleri; Spinoza (1632-1677) ve Leibniz (1646-1716) gibi düşünürlerin inançları sağlam temel olarak gördükleri tümdengelimsel çıkarımlarla rasyonel olarak gerekçelendirme girişimleri ve benzeri teşebbüsler söz konusu formel programın

modern felsefi uzantıdır. Ancak Toulmin açısından, felsefe tarihinde, evren ve topluma dair mitolojik kabullerden uzaklaşılmasına katkı sağlasa da bu formel program, bilginin kesinliğini yalnızca geometrik ölçütlerle denetleme ve “neden sunma” ya da “gerekçeleştirme” işini bir geometrik “kanıtlama” biçimi olan “gerekçeleştirme” ile ilişkilendirme bakımından insanın akıl yürütme kabiliyetinin çok-yönlülüğünü göz ardı etmektedir (Toulmin, 1976, s. 71, 78-80). Bir başka ifadeyle, Babylonia ve Eski Mısır’da arazi-ölçümü (“geo-metry”) gibi pratik bir işlevi olan geometri Sokrates ve Platon’un formel programı ile artık farklı alanlara ait bilgilerin bile kendisi ile denetlendiği soyut ve ideal bir işleyişe dönüşmüştür. Artık rasyonellik, arazi-ölçümü gibi pratik bir hesaplamayı doğru yapmak değil, zaman ve mekandan bağımsız, evrensel ve soyut genel ilkeler arasındaki formel bağıntıların geçerliliğini zihinsel olarak hesaplamaktır (Toulmin, 1976, s. 22-23).

Sokrates ve Platon’un formellik arayışına yön veren felsefi motivasyonu bu şekilde açıkladıktan sonra, bu formelliği sistematik hale getiren yani bir disiplin olarak mantığı şekillendiren Aristoteles’in bu bağlamdaki kanaatlerine değinmemek eksiklik olacaktır. Bilindiği üzere, Platon “idealar”ın yani birbirinden bağımsız soyut metafizik “formlar”ın varlığını kabul etmekte ve bu formlar arasındaki ilişkileri matematiksel ilkelerle açıklamaya çalışmaktadır. Aristoteles ise, bu soyut metafizik “formlar”ın varlığına karşı çıkararak bir doğal bilim geliştirmekte ve kendi girişimindeki açıklayıcı kavramların deneysel ve taksonomik yönlerine dikkat çekmektedir (Toulmin, 1972, s. 4). Kanaatimizce bu geçiş süreci, felsefe tarihinde genellikle göz ardı edilen ve hatta günümüzde bile pek fark edilmeyen bir yanlışlığı beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, Aristoteles mantığı sistemleştirirken Sokrates ve Platon’un formellik arayışını devam ettiriyor gibi görünse de, söz konusu arayışın ortaya çıkmasında etkili olan felsefi kabulleri neredeyse tamamen reddetmektedir. Bu yönüyle, Sokrates ve Platon’un formel programı ile Aristoteles’in mantığı formelleştirirken dayandığı felsefi kabulleri denetlemek ne kadar yanlış olacak ise; Aristoteles’in mantığı sistemleştirdiği formel işleyiş ile Sokrates ve Platon’un formellik arayışına kaynaklık eden felsefi kabulleri denetlemek de o kadar yanlış olacaktır.

Aristoteles mantığı, kıyasın formel işleyişinden hareketle sistemleştirmektedir (Toulmin, 2003a, s. 3). Ancak bu işleyiş sadece teorik ve tümdengelsel akıl yürütmeleri değil, aynı zamanda pratik ve tümevarımsal akıl yürütmeleri, hatta retorik boyutuyla analogik akıl yürütmeleri de bir bütün olarak içermektedir. Nitekim filozofun, geometri için uygun olan kesinliği veya zorunluluğu retorik gibi diğer alanlar için de gerekli görmesinin yanlışlığına (Aristoteles, 1998, 1094b25; Toulmin, 2003b, s. 168-169; Toulmin, 1992, s. 20), hatta eğitimli kişilerin farklı türden deneyim alanlarının tamamında aynı türden kesinliği aramalarının yanlışlığına (Yeşil, 2020, s. 285; Toulmin, 2003a, s. 9; Abelson, 1961, s. 335) işaret etmesi söz konusu sistemleştirmede teori ve pratik arasında bir uçurum varsayılmadığına işaret eder. Diğer taraftan, Toulmin her ne kadar böyle bir bağlama dikkat çekmese de, Aristoteles’in çeşitli eserlerinde “analitik kıyaslar”, “diyalektik kıyaslar” ve “retorik kıyaslar”dan bahsetmesi ve bunların işlev alanlarındaki farklılıkları belirlemesi bahse konu sistemleştirmede diyalektik ve retorik akıl yürütme biçimlerinin dışlanmadığının bir göstergesidir. Hiç şüphesiz analitik kıyaslar, hem öncüllerinin zorunluluğu hem de öncüller ve sonuç arasındaki ilişkinin geçerliliği bakımından (geometrik) bir kesinlik içermektedir. Ancak bu durum, kesinliği geometrik bir şekilde kanıtlanamasa da, tartışmada galip gelme ya da teknik veya teknik olmayan yollarla muhatapı ikna etme maksadıyla kullanılan diyalektik ve retorik akıl yürütme biçimlerinin etik ve siyaset gibi alanlarda işe yaramayacağı anlamına gelmemektedir.

Yukarıdaki iki paragrafımızın pek çok büyük tartışmayı beraberinde getirecek imalar içerdiğinin farkındayız. Ancak bu muhtemel tartışmaları burada gündeme almak araştırma konumuzu bağlamından kopartacak genişlikte bir eylem olacaktır. Biz bu noktada Toulmin’in, “analitik kıyaslar mantığının temelinde yer almaktadır.” şeklindeki iddiasını takip edecek ve böylelikle, birer matematiksel, geometrik ve mantıksal kıyas örneği vererek filozofun kıyas eleştirisini daha belirgin hale getireceğiz.

Ancak bu üç kıyas örneğinin, Toulmin'in eserlerinde yer almaktan ziyade, konuyu daha anlaşılır kılmak amacıyla sunulduklarını ifade etmemiz gerekmektedir.

Burada örneklerini vereceğimiz üç farklı kıyasın her biri iki öncül ve bir sonuçtan meydana gelme bakımından benzer bir yapıya sahiptirler. Bunların işleyişindeki bazı benzerlikler veya farklılıklar ise analitik kıyasların mantığa yani formel bir işleyişe dönüşme biçimine ışık tutacaktır. Bu bağlamda, matematiksel kıyas örneğini şu şekilde ifade edebiliriz:

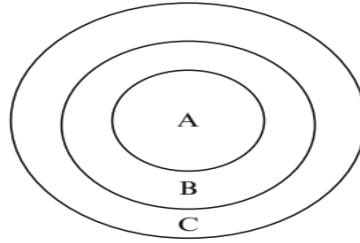
6+2 8'dir.

4+4 6+2'dir.

O halde, 4+4 8'dir.

Bu matematiksel kıyası denetlediğimiz zaman hem birbirlerinden bağımsız olarak öncüllerin ve sonucun doğru olduğunu hem de öncüllerden sonucun zorunlu olarak çıktığını görüyoruz. Ancak bu matematiksel kıyasta kullanılan her bir terim birbirinin sayısal eşiti olduğu için, onları kendi aralarında büyük, orta ve küçük terim olarak sınıflandırmak mümkün görünmemektedir.¹

Geometrik kıyas örneğine gelince, onu aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

Bu geometrik kıyası denetlemeye geçmeden önce, onu nasıl oluşturduğumuzu açıklamamız gerekmektedir. Yukarıdaki birinci şeklin üç tane kümeden meydana geldiği görülmektedir. Üç kümeden meydana gelen bu yapıyı bir geometrik kıyas olarak okuduğumuzda öncüller ve sonuç şu şekilde oluşacaktır: "Bütün B'ler C'dir.", "Bütün A'lar B'dir."; o halde, "Bütün A'lar C'dir.". Bir önceki örneğin aksine, buradaki kümeler birbirinin eşiti olmadığı için onları büyük, orta ve küçük olmak üzere birbiri ile ilişkilendirebiliriz. Geline noktada hem birbirlerinden bağımsız olarak öncüllerin ve sonucun doğru olduğunu hem de öncüllerden sonucun zorunlu olarak çıktığını görüyoruz. Yani bu kıyası, "B kümesi C kümesi tarafından kapsanmaktadır.", "A kümesi B kümesi tarafından kapsanmaktadır."; o halde, "A kümesi C kümesi tarafından kapsanmaktadır." şeklinde okumak mümkündür.

Mantıksal kıyaslara gelince, onu aşağıdaki şekilde örneklendirebiliriz:

Bütün çiçekler bitkidir.

Lale bir çiçektir.

O halde, lale bir bitkidir.²

Bu mantıksal kıyası denetlediğimizde hem birbirlerinden bağımsız olarak öncüllerin ve sonucun doğru olduğunu hem de öncüllerden sonucun zorunlu olarak çıktığını görüyoruz. Bu kıyası oluşturan

¹ Aşağıdaki geometrik kıyasın simgelerini dikkate alarak "A: 4+4", "B: 5+3", "C: 8" şeklinde bir eşleştirme yaparsak ilgili kümelerin birbirini içerecek bir kapsam genişliğine veya sınırlılığın sahip olmadıkları görülecektir. Bu bağlamda, Euclid geometrisindeki "İki çift sayının toplamı çifttir." ilkesini temele alarak bir diğer kıyas örneğini şu şekilde oluşturabiliriz: "İki çift sayının toplamı çifttir.", "6 ve 2 çift sayılardır.", o halde, "6 ve 2'nin toplamı çifttir."

² "Çiçek bitkidir." veya "Lale çiçektir." söyleminin ya da bu iki önermeden hareketle elde edilen "Lale bitkidir." çıkarımının, günümüz ölçütleri dikkate alındığında, birer bilimsel bilgi olup olmayacakları dikkate alınmalıdır.

terimleri kapsam bakımından sınıflandırdığımızda "bitki"nin büyük terim, "çiçek"nin orta terim, "lale"nin ise küçük terim olduğunu görürüz. Bir başka ifadeyle, bu örnekteki terimleri yukarıdaki geometrik kıyasın simgeleri ile "A: Lale", "B: Çiçek", "C: Bitki" şeklinde eşleştirecek bu mantıksal ve geometrik kıyasların aynı formel işleyişe sahip oldukları ortaya çıkacaktır. Burada dikkat çekmek istediğimiz bir diğer husus, gerekçelendirme bakımından mantıksal ve geometrik kıyasların benzer bir işleyişe sahip olmalarıdır. Şöyle ki, mantıksal kıyasların sonucuna "Niçin?" veya "Neden?" sorusunu yöneltirsek öncüllerde yer alan orta terim bir "neden" veya "gerekçe" olarak ilgili sorunun yanıtı olacaktır. Yani, yukarıdaki mantıksal kıyas örneğinin sonucunu dikkate alarak "Lale niçin bir bitkidir." diye sorarsak, bu sorunun yanıtı "Çünkü, o bir çiçektir." şeklindeki ifade olacaktır. Aslında bu ifade, "Çiçek olup da bitki olmayan bir şey yoktur." ya da "Bitki olmak çiçek olmanın gerek koşuludur." demekten başka bir şey değildir. Bu durumu geometrik bir şekilde ifade etmek gerekirse, "Çiçek kümesi, zorunlu olarak, bitki kümesinin bir üyesidir.". Geline nokta, kanıtlanma işlevi bakımından mantıksal "gerekçelendirme" ile geometrik "gerekçelendirme"nin iç içe geçtiği belirgin bir şekilde ortadadır.

Yukarıda kullandığımız mantıksal kıyas örneği Aristoteles felsefesindeki analitik (apodeiktik) kıyas modeline karşılık gelmektedir (Hamby, 2012, s. 117-118).³ Toulmin Aristoteles'in bu türden bilimsel kıyaslarda (genellikle) tümel öncüller kullandığını ifade etse de, kendi örneklerini oluştururken Sokrates, Petersen ve Anne gibi "özel ad" içerikli tekil öncüller kullanmaktadır (Toulmin, 2003a, s. 100). Filozof bu bağlamda ya kendi argüman modelinin işleyişini sağlama almak için bilinçli bir şekilde bu kullanımı tercih etmekte ya da felsefe tarihinde oldukça yaygın olan bir yanlış kullanımı fark etmeksizin sürdürmektedir (Yeşil, 2020, s. 154-155). Biz bu tartışmayı daha fazla derinleştirmeksizin, filozofun kendi kullandığı birkaç örnekte, kıyas eleştirisi üzerine yoğunlaşacağız.

Kıyastaki Belirsizlikler

Toulmin'in iddiasına göre, kıyastaki ögeler yeterince açık ve belirgin değildir, hatta yüzyıllardır bu yapının sadece öncüllerden ve sonuçtan oluşan bir işleyiş olarak sunulması söz konusu belirsizliği daha karmaşık hale getirmektedir. Şöyle ki, Toulmin açısından argüman, ileri sürülen iddiaların sağlamlığı, bu iddiaları kuvvetlendirmek için sunulan verilerin güvenilirliği, veri ve iddia arasındaki çıkarım ilişkisinin gerekçelendirilmesi, gerekçenin desteklenmesi, istisna koşullarının açıklanması, çürütücülerin dikkate alınması, muhtemel karşıt-iddiaların veya karşıt-argümanların göz önünde bulundurulması ile işlevsel hale gelmektedir. Peki bir kıyasta bu işleyişe karşılık gelen şey nedir? (Toulmin, 2003a, s. 100, 131). Örneğin, bir kıyastaki iddia nedir? Sadece öncülleri sonuçtan ayırt etmek ve bütün bu ögeler arasındaki biçimsel geçerliliği tespit etmek akıl yürütmek açısından yeterli midir?

Toulmin'in bu bağlamda ima ettiği bir diğer eleştiri, kıyasın geleneksel okunuş biçimine yöneliktir. Mantık kitaplarının neredeyse tamamında görüldüğü üzere, öncüllerdeki ve sonuçtaki ögelerin kendi aralarında karıştırılmasından ve formel olarak yeniden düzenlenmesinden müteşekkil bu okunuş biçimi (Toulmin, 2003a, s. 110), öncüllerden sonuca yönelik bir çıkarımsal söylem sıralamasıdır. "Bütün insanlar ölümlüdür.", "Sokrates bir insandır."; o halde, "Sokrates ölümlüdür." ifadesi bu okunuş biçiminin en yaygın örneğidir. Aslında bu söylem sıralama biçiminin standartlaşması kıyastaki ögelerin işlevlerinin sorgulanmasını ve belirlenmesini engellemiş görünmektedir. Bir başka ifadeyle, Toulmin'in bir argümanı geriye doğru okuma biçimi (Toulmin, 2003a, s. 6, 57, 235), argüman ögelerinin işlevlerini sorgulamayı ve belirlemeyi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle, kıyası geriye doğru okumak, bu kıyası meydana getiren ögelerin işlevlerinin sorgulanmasına ve belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

³ Toulmin'in analitik kıyasları ele alış biçimi Aristoteles'ten bir hayli farklıdır. Hatta filozof analitik kıyaslar ile alakalı açıklamalarındaki belirsizlikler nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır.

Toulmin'in açıklamalarından anlayabildiğimiz kadarıyla, kıyasın geleneksel okunuş biçiminde sonuç açık bir şekilde ifade edilmiş olsa da, bu işleyiş sonuca yüklenen işlevi belirginleştirmek için yeterli değildir. Bu belirsizliği "Bütün insanlar ölümlüdür.", "Sokrates bir insandır."; o halde, "Sokrates ölümlüdür." kıyası ile örneklendirmemiz gerekirse, bu bağlamda sormamız gereken temel soru, bu kıyası gündeme getiren kişinin ne yapmak istediği ya da neyi kanıtlamak istediğidir. Hiç şüphesiz, kıyasın geleneksel okunuş biçimindeki yani öncülde sonuca yönelik çıkarımsal söylem sıralamasındaki işleyişe zihni aşına olan bir mantık öğrencisinin bu soruya cevap vermesi kolay değildir. Ancak Toulmin'in vurgularını dikkate alır ve kıyası geriye doğru okursak, ilgili kıyastaki sonucun kanıtlanmak istenen bir iddia olarak orada bulunduğu ortaya çıkacaktır. Böylelikle, yukarıdaki örnek kıyası gündeme getiren kişinin Sokrates'in ölümlü olduğunu yani "Sokrates ölümlüdür." iddiasını kanıtlamaya çalıştığını fark etmiş olacağız. Diğer taraftan, Toulmin'in kıyası geriye doğru okumanın başlangıç noktasını sadece belirli bir alana özgü iddia olarak görmekten ziyade teşhis, karar ve tahmin gibi farklı kullanım biçimleri ile ilişkilendirmesi dikkate değer bir yaklaşımdır. Çünkü bir hekimin teşhisi, bir hakimin kararı, bir meteorologun tahmini en nihayetinde birer iddiadır.

Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım." söylemini kıyas formuna dönüştürürsek, filozofun bu söylemi ile neyi kanıtlamak istediğini belirginleştirebilir ve böylelikle Toulmin'in geriye doğru okuma ile kastettiği şeyi daha anlaşılır hale getirebiliriz. Bilindiği üzere, Descartes'ın bahse konu söylemi bir eksilteli-söylem (entimem) örneğidir. Biz bu söylemi "Her düşünen vardır.", "Descartes düşünülmektedir."; o halde "Descartes vardır." şeklinde bir kıyasa dönüştürür ve onu standart çıkarım biçiminde okursak "Descartes vardır." cümlesi bir sonuç ifadesi olacaktır. Hatta "düşünen"i "var" olan kümesine, Descartes'ı da "düşünen" kümesine dahil edersek bu standart okunuş biçiminde sonucu söylemeye bile gerek kalmayacaktır, çünkü o, tümdengelimsel ve geometrik bir "gerektirim" olarak öncüllerde zaten içerilmektedir. Peki, Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım." söylemini dile getirirken yapmak istediği ya da kanıtlamak istediği şey nedir? Hiç şüphesiz, ilgili kıyası geriye doğru okursak filozofun bu söylemi ile kendi varlığını yani "Ben varım." iddiasını kanıtlamaya çalıştığını fark etmiş olacağız. Kısacası, kıyasın geleneksel okunuş biçimi sonucu açıkça içerse de, ona yüklenen işlevi yeterince belirginleştirmemektedir. Bir kıyasta sonuca yüklenen işlev yeterince belirlenememiş ise ilgili kıyasla amaçlanan şey gerçekleşmeyecektir, çünkü kanıtlanmak istenen iddianın ne olduğu henüz fark edilmemiştir.

Toulmin'in iddiasına göre, geleneksel yaklaşım açısından kıyastaki öncülleri ve sonucu birbirinden ayırt etmek ve bunlar arasındaki geçerlilik ilişkisini tespit etmek çıkarım açısından yeterlidir. Ancak bu işleyişte sadece sonucun işlevine dair belirsizliğin fark edilmesi bile, kıyastaki öncülleri ve sonucu birbirinden ayırt edebilmenin ve onlar arasındaki geçerlilik ilişkisini tespit edebilmenin akıl yürütme için yeterli olmayacağını ortaya çıkarmaktadır. Nitekim filozofun vurgularını takip ederek kıyası geriye doğru okuduğumuzda, sonucu kendilerine dayanarak ileri sürdüğümüz iki önermenin "öncül" adıyla bir ve aynı şeymiş gibi ele alınmalarından başka bir açıklamaya konu edilmedikleri de fark edilmektedir (Toulmin, 2003a, s. 8, 89, 105-106). Yani, öncüller ile alakalı bu tartışmayı yine Sokrates Kıyası üzerinden sürdürürsek, bu kıyastaki "Sokrates ölümlüdür." sonucunu kendilerinden çıkarsadığımız büyük öncül "Bütün insanlar ölümlüdür." ile küçük öncül "Sokrates insandır." ifadelerinin nasıl elde edildiklerine, işlev farklılıklarına ve hangi alana özgü olduklarına değinilmemiş olması kıyasın işleyişini belirsiz ve karmaşık kılmaktadır. Şayet bu iki öncülü Toulmin'in argüman modeli bağlamında değerlendirmiş olsaydık küçük öncül olan "Sokrates insandır." ifadesinin bir fiziksel olguya veya veriye; büyük öncül olan "Bütün insanlar ölümlüdür." ifadesinin ise bir "genel ilke"ye karşılık geldiğini görürdük (Toulmin, 2003b, s. 108). Bu bağlamda Toulmin açısından mantıkçılar ne bu öncüller arasındaki işlev farklılığını ne de bu genel ilkenin temsil ettiği şeyi açıklamaya gereksinim duymaktadırlar. Onların odaklandığı şey, öncülleri sonuçtan ayırt etmek ve onlar arasındaki çıkarım ilişkisinin geçerliliğini sağlayan formel bağıntıları düzenlemektir.

Toulmin kıyasın işleyişinde -bir genel ilke olarak- "Bütün A'lar B'dir." şeklinde yer alan "büyük öncül"ün belirsiz olduğunu ve bu belirsizliğe dair sorgulama teşebbüsü içerisine girilmedikçe de onun neden olduğu problemlerin varolmaya devam edeceğini iddia etmektedir (Toulmin, 2003a, s. 116, 141; Hasırcı, 2010, s. 150-180). Nitekim filozof büyük öncülün belirsizliğine dair bu iddiasını destekleyebilmek için hem mantıkçıların yoğun olarak kullandığı iki tümel önerme biçimini yani "Bütün A'lar B'dir." ve "Hiçbir A, B değildir." ifadelerini hem de pratik kullanımda çok fazla başvurulan "Hemen hemen bütün A'lar B'dir." ve "Hemen hemen hiç bir A, B değildir." ifadelerini detaylı bir şekilde incelemektedir (Toulmin, 2003a, s. 100-101).

Biz büyük öncül ile alakalı belirsizliği daha anlaşılır hale getirmek için "Hemen hemen hiçbir A, B değildir." formuna karşılık gelen bir cümleyi yani, "Hemen hemen hiçbir İsveçli Roman Katolik değildir." ifadesini tartışma konusu edeceğiz. Toulmin açısından bu ifade iki farklı yöne sahiptir ve bu farklılık, önemsiz gibi görünse de, kıyasın analizinde dikkat çekici bir belirsizliği yansıtmaktadır. Şöyle ki, "Hemen hemen hiçbir İsveçli Roman Katolik değildir." ifadesi bir kıyasın büyük öncülü işleviyle "Bir İsveçli neredeyse kesinlikle bir Roman Katolik değildir." şeklinde yorumlanabileceği gibi; bir istatistiksel rapor işleviyle "Roman Katolik olan İsveçlilerin oranı 2%'den daha azdır." şeklinde de yorumlanabilir. Bu bağlamda filozofun açıklamalarını dikkate alarak söz konusu ifadenin muhtemel iki yorumunu -sirasıyla- birer kıyas örneği içerisinde analiz etmek bahse konu belirsizliğe dair ipuçları içerecektir.

Bir İsveçli neredeyse kesinlikle bir Roman Katolik değildir.

Petersen bir İsveçlidir.

O halde, Petersen neredeyse kesinlikle bir Roman Katolik değildir.

Yaygın kullanım biçimleri dikkate alınır, bu kıyastaki ilk cümlelerin büyük öncül işlevi gördüğü ortadadır. Diğer taraftan, ilgili ifadenin ikinci yorumunu bir kıyas içerisinde şu şekilde kullanabiliriz:

Roman Katolik olan İsveçlilerin oranı 2%'den daha azdır.

Petersen bir İsveçlidir.

O halde, Petersen neredeyse kesinlikle bir Roman Katolik değildir.

Bu iki kıyastaki ilk cümleler dikkatle incelenirse, yukarıdaki örneğin büyük öncül işleviyle, aşağıdaki örneğin ise istatistiksel rapor işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Burada Toulmin'in bize söylemek istediği şey şudur: Yukarıdaki iki kıyasın ilk cümleleri birbirinden farklıdır, hatta yukarıdaki cümleyi ifade edebilmek için aşağıdaki cümleyi destekleyici olarak kullanmak mümkündür. "Hemen hemen hiçbir A, B değildir." şeklindeki bir cümlelerin muhtemel iki yorumundan hareketle ortaya çıkan bu belirsizliği netleştirdikten sonra "Hiçbir A, B değildir." ve "Bütün A'lar B'dir." şeklindeki cümlelerin kıyas içerisindeki işleyişlerini de inceleyerek "büyük öncül"e atfedilen belirsizlik iddiasının haklı olup olmadığını tespit edebiliriz (Toulmin, 2003a, s. 101-102).

Toulmin açısından, "Hiçbir A, B değildir." biçimindeki formel işleyiş karşılık gelen "Hiçbir İsveçli Roman Katolik değildir." ifadesi bir kıyasın büyük öncülü işleviyle "Bir İsveçli kesinlikle bir Roman Katolik değildir." şeklinde yorumlanabileceği gibi; bir istatistiksel rapor işleviyle "Roman Katolik olan İsveçlilerin oranı sıfırdır." şeklinde de yorumlanabilir. Burada da söz konusu ifadenin muhtemel iki yorumunu -sirasıyla- birer kıyas örneği içerisinde şu şekilde analiz edebiliriz:

Bir İsveçli kesinlikle bir Roman Katolik değildir.

Petersen bir İsveçlidir.

O halde, Petersen kesinlikle bir Roman Katolik değildir.

Yaygın kullanım biçimleri dikkate alınır, bu kıyastaki ilk cümlelerin büyük öncül işlevi gördüğü ortadadır. Diğer taraftan, ilgili cümlelerin ikinci yorumunu bir kıyas içerisinde şu şekilde kullanabiliriz:

Roman Katolik olan İsveçlilerin oranı sıfırdır.

Petersen bir İsveçlidir.

O halde, Petersen kesinlikle bir Roman Katolik değildir.

Tıpkı yukarıda olduğu gibi, bu son iki kıyastaki ilk cümleler dikkatle incelenirse, birinci örneğin büyük öncül veya genel ilke işleviyle, ikinci örneğin ise istatistiksel rapor işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Yani, bu iki kıyasın ilk cümleleri birbirinden farklıdır ve birinci örnekteki büyük öncülü veya genel ilkeyi desteklemek için ikinci örnekteki istatistiksel rapora başvurulabilir (Toulmin, 2003a, s. 102-103).

Birbiri ile mukayese edilen bu kıyas örneklerine dair açıklamalardan tahmin edilebileceği üzere, Toulmin "Bütün A'lar B'dir." şeklindeki "tümel öncül" formlarının da farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanabileceğini iddia etmektedir. Aslında filozof bu ifade kalıbının biçimsel yönüyle alan-bağımsız bir kullanım işlevine sahip olduğunu düşünmektedir. "Bütün insanlar ölümlüdür.", "Bütün İsveçliler Roman Katoliktir.", "Bütün balinalar memelidir." şeklindeki ifadelerin kullanım sıklığı bu işlevin doğal bir yansımasıdır (Toulmin, 2003a, s. 104). Bununla birlikte filozof, söz konusu ifade kalıbına bir cümle içeriğinin eklenmesi ile cümlelerin doğruluğunun veya yanlışlığının alan-bağımlı hale geleceğini yani ilgili içeriğin ilişkili olduğu alana göre belirleneceğini ifade etmektedir. Bu durum ise "Bütün A'lar B'dir." şeklindeki tümel öncül formuna eklenen içeriği pekiştirecek destekleyici unsurların gündeme getirilmesini gerektirecektir.

Toulmin açısından, geleneksel olarak mantıkçılar "Bütün A'lar B'dir." ve "Hiçbir A, B değildir." şeklindeki genel ifadelerin kullanımına odaklansalar da, gündelik konuşmanın olağan akışı içerisinde "Her bir tekil A, B'dir.", "Her bir A, B'dir.", "Bir A bir B olacaktır.", "A'lar genellikle B'dir." şeklindeki ifadeler farklı kullanım biçimleri ile varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu noktada "Her A", "Her bir A", "Herhangi bir A", "Bir A", "(Belirli) Bir A" ve "Bir A bile, ...değildir." şeklindeki ifadelerin farklılığını sorgulamak kıyasın işleyişinde merkezi bir öneme sahip olan tümel öncülün belirsizliğinin tespit edilmesine katkı sağlamaktadır (Toulmin, 2003a, s. 109).

Gelinen noktada, kıyasın sonucuna yüklenen işlevin belirsizliğinde olduğu gibi, büyük öncülün belirsizliğine dair temel iddiayı da Sokrates Kıyası ile örneklendirmemiz konuyu daha anlaşılır hale getirecektir. Metin takibini kolaylaştırmak adına ilgili örneği tekrar yazarsak,

Bütün insanlar ölümlüdür.

Sokrates bir insandır.

O halde, Sokrates ölümlüdür.

Bu kıyastaki ilk cümle kıyasın işleyişini belirleyen genel ilkedir, büyük öncüdür. Ancak "Bütün A'lar B'dir." şeklindeki bu öncülle kastedilenin "Her A" mı yoksa "Her bir A" mı olduğu sorulunca, zihnimizde bu öncülün elde edilmiş ve işleyiş biçimine dair bazı soru işaretleri belirmektedir. Bir başka ifadeyle, "Bütün insanlar ölümlüdür." öncülü zorunlu bir ilke olarak başlangıçtan kabul edilmiş bir tümel ifade midir yoksa her bir insanın ölümlü olup olmadığının tek tek kontrol edilmesiyle (Toulmin, 2003b, s. 108-110) ya da belirli sayıdaki insanın ölümlü olduğuna dair gözlemden hareketle oluşturulmuş rasyonel genellemeyle elde edilmiş bir tümel ifade midir? Yüzeysel bir okumada bu seçeneklerden her biri aynı noktaya çıkar gibi görünse de, Toulmin bize, burada büyük farklılıkların olduğunu ve bu farklılıkları fark edememenin veya göz ardı etmenin büyük zihinsel maliyetlerinin olduğunu söylemektedir.

Toulmin'in açıklamalarında anlayabildiğimiz kadarıyla, filozof bahse konu kıyastaki büyük öncülün belirsizliğinin ortadan kaldırılabilmesi için ilgili öncülün bir destekleyici ile pekiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda, söz konusu kıyası kullanan veya "Bütün insanlar ölümlüdür." diyen kişiye "Bütün insanların ölümlü olduğunu nereden çıkarıyorsunuz?", "Böyle bir şeyi neye dayanarak söylüyorsunuz?", "Niçin böyle düşünüyorsunuz?" diyerek büyük öncülün başka bir pekiştirici ile desteklenme gereği açığa çıkarılmış olur (Toulmin, 2003a, s. 95-97; Toulmin, Rieke & Janik, 1984, s. 62-65). Elbette kıyasın işleyişini belirleyen bir genel ilkenin otoritesini sarsacak bu sorulara verilebilecek cevaplar büyük öncülün belirsizliğini ortadan kaldırmak için atılan adımlar olacaktır. Bu noktada Toulmin açısından, sadece (bir genel ilke olarak) "Bütün insanlar ölümlüdür." demek yeterli değildir, aynı zamanda bu genel ilkenin ne olduğuna veya nasıl elde edildiğine ya da nasıl işlev gösterdiğine dair destekleyicilerin de belirtilmesi gerekmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, destekleyicilerin farklı farklı olabileceği gerçeğidir. Yani, bir genel ilke ve bu ilkenin destekleyicisi farklı şeyler olduğu gibi; bir genel ilkenin sayısal gözlem ile desteklenmesi ile taksonomik sınıflandırma ile desteklenmesi de farklı şeyler olacaktır (Toulmin, 2003a, s. 109, 139). Bu yönüyle, "Bütün insanlar ölümlüdür." büyük öncülü, destekleyicisinden farklı bir genel ilke iken; bu genel ilkenin taksonomik sınıflandırma ile desteklenmesi farklı bir şey, belirli sayıdaki insanın ölümlü olduğuna dair gözlemden hareketle oluşturulmuş rasyonel genelleme ile⁴ ya da her bir insanın ölümlü olup olmadığının tek tek kontrol edilmesi ile –şayet mümkünse- desteklenmesi daha farklı şeylerdir. Bir başka ifadeyle, bahse konu kıyasın işleyişini düzenleyen bir genel ilke olan "Bütün insanlar ölümlüdür." öncülünü desteklemek için "Ölümlü'ler kümesi taksonomik olarak 'insan' kümesinin tamamını kapsamaktadır." demek ile "Ölümlü olduğu tespit edilen insanların oranı %100'dür." demek tamamen farklı şeylerdir (Toulmin, 2003a, s. 104).

Toulmin'in büyük öncülün belirsizliği ile alakalı dikkat çektiği bir diğer husus varlıksal içerim meselesidir. Bu husus, "Bütün A'lar B'dir." formundaki bir ifadenin varlıksal içeriminin olup olmadığının ya da bu ifade formunu kullanan bir kimse için bazı A'ların varolduğunun bağlayıcı olup olmadığının sorgulanmasıdır. Filozof açısından, "Bazı A'lar B'dir." formundaki ifadeler bu bağlamda bir sorun oluşturmamaktadır, çünkü bu kullanım biçimi bazı A'ların varlığına işaret etmektedir. Toulmin bu hususu daha anlaşılır hale getirmek için "Bütün ayağı-özürlü kişiler yürümekte zorluk yaşarlar." cümlesini örnek olarak kullanmaktadır. Kıyasın işleyişi içerisinde bir büyük öncül veya genel ilke olarak yer alan bu cümle ayağı-özürlü kişilerin varlığını belirtmediği gibi, ayağı-özürlü birinin var olup olmadığından bağımsız bir şekilde doğru kabul edilmektedir. Hâlbuki "Bazı ayağı-özürlü kişiler yürümekte zorluk yaşarlar." denilirse, bu kullanımdaki "bazı" niceleyicisi bir gözleme, bilgi kaydına veya istatistiksel rapora dayanmak durumundadır. Bu yönüyle, "Bütün A'lar B'dir." formundaki bir büyük öncülün varlık içeriminin olup olmadığını belirlemek yani ondaki belirsizliği gidermek için, ona ilişkin destekleyici bir ifadenin, bilgi kaydının veya istatistiksel raporun eklenmesi gerekmektedir. Çünkü belirli bir durumda varlıksal içerimlerin olup olmadığını belirleyen şey, "Bütün A'lar B'dir." şeklindeki bir ifadenin salt biçimi değil, bilakis bu biçimin ilgili duruma uygulanmasında işlevsel olan pratik kullanımdır. Nitekim bu hassas nokta dikkate alınmazsa büyük öncülün kullanımı, bazen varlıksal içerimi ile bazense varlıksal içerimi olmaksızın, belirsiz bir şekilde devam edip gidecektir (Toulmin, 2003a, s. 107-108).

⁴ Bu tespit klasik mantıktaki önemli bir noktanın fark edilmesine katkı sağlar görünmektedir. Şöyle ki, geleneksel yaklaşım açısından "Bütün bitkiler canlıdır.", "Maydonoz bitkidir.", o halde, "Maydonoz canlıdır." çıkarımı analitik bir kıyastır. Çünkü "maydonoz" "bitki" kümesi tarafından, "bitki" ise "canlı" kümesi tarafından kapsanmaktadır. Ancak bu kıyastaki büyük öncülün taksonomik sınıflandırma ile elde edildiği belirtilmemiş ise ya da bu durum fark edilmemiş ise, onun bir diyalektik kıyas olarak ele alınması da mümkün olabilir. Çünkü ilgili çıkarımdaki büyük öncülün belirli sayıdaki bitkinin canlı olduğuna dair gözlemden hareketle tümevarımsal olarak genelleştirilmiş olması olasılık dâhilindedir.

Toulmin'in eserleri detaylı bir şekilde incelendiğinde kıyasın, gerek öğelerindeki bahse konu belirsizliklerden gerekse geleneksel okunuş biçiminden dolayı, bir "alan" problemi barındırdığı görülmektedir. Şöyle ki, mantıkların bütün kıyas biçimlerinin kendisi ile denetlenebileceği evrensel, formel, geçerli ve alan-bağımsız bir model arayışı içerisine girmeleri mantığın pratik meselelerden uzaklaşmasına ve nihayetinde uygulama alanlarının belirsizleşmesine neden olmaktadır. Bu işleyiş kıyasın geleneksel okunuş biçimi de eklendiğinde, öncüllerden sonuca yönelik çıkarımsal söylem sıralamasına aşına olan pek çok kimsenin ilgili kıyasın öncüllerinin veya sonucunun ya da bir bütün olarak kıyasın hangi alan ile ilişkili olduğuna dair bir sorgulama veya açıklama teşebbüsü içerisine girmediği görülmektedir. Elbette Toulmin'in "alan" konusundaki değerlendirmeleri çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Kimi düşünürler bu değerlendirmelerdeki "alan" ifadesi ile bizim bugün pozitif ve beşeri bilimler olarak adlandırdığımız çeşitli "disiplinler" in kastedildiğini, kimileri ise kıyasın kullanıldığı bağlamın veya ortamın kastedildiğini iddia etmektedirler. Toulmin'in ilgili örneklerinden anlayabildiğimiz kadarıyla, "alan"ı sadece disiplinlerle ilişkilendirmek özellikle gündelik iletişimin ve bu iletişimin gerçekleştiği bağlamın göz ardı edilmesine neden olacağı için, iddia edilen her iki yönelimi de kapsayacak bir yaklaşımın benimsenmesi yerinde olacaktır. Çünkü ister öncülleri veya sonucu isterse kullanım bağlamı ve ortamı itibarıyla "alan"ı belirlenmemiş bir kıyas, adeta gerçeklikten kopan soyut, formel ve belki de geçerli bir söylem sıralaması haline dönüşmektedir. Zaten Toulmin'in büyük öncüldeki belirsizliği bir diğer destekleyici açıklama ile bertaraf etme girişimi kıyasın teorik ve pratik yönü arasındaki kopuşa mani olacak bir "alan" belirleme teşebbüsünden başka bir şey değildir.

SONUÇ

Felsefe tarihindeki formellik arayışı mitolojik kabullerden ve sofizmin belirsizliklerinden uzaklaşma bakımından insan düşüncesinin evrimsel sürecine ciddi katkılar yapmış görünmektedir. Ancak bu formelliğin bir mantıksal işleyiş olarak sadece teorik bir zihinsel hesaplama aracına dönüşmüş olması akıl yürütmenin pratik alanlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur ki bu durum felsefi teşebbüsün teori-pratik bütünlüğüne zarar vermektedir.

Kıyasın geleneksel okuma biçiminin öncüllerden sonuca yönelik bir çıkarımsal söylem sıralaması halinde standartlaşması hem bu işleyişteki öğelerin elde edilme biçimlerinin sorgulanmasını hem de ilgili işleyiş ile amaçlanan temel hususun yani kanıtlamanın veya gerekçelendirmenin fark edilmesini engelliyor görünmektedir. Bu problemi aşabilmek için kıyasın hem çıkarımsal yönüyle hem de kanıtlama veya gerekçelendirme yönüyle dikkate alınması gerekmektedir.

Geometrik gerektirim bağıntısını farklı disiplinlerde veya deneyim alanlarında bir kanıtlama veya gerekçelendirme unsuru olarak sunmak zorlama bir girişim gibi görünmektedir. Bu gerektirim bağıntısı taksonomik olarak biçimlendirilmiş olan teorik veya kurgusal alanlarda kanıtlama işlevi görürken, fizik ve kimya gibi pozitif bilimlerde ya da psikoloji ve sosyoloji gibi beşeri bilimlerde aynı işlevi görmeyebilir. Çünkü söz konusu pozitif ve beşeri bilimler açısından bir iddiayı kanıtlayan ya da gerekçelendiren unsur gerektirim bağıntısı değil, deney ve gözlemdir.

Toulmin kıyası eleştirirken, Aristoteles'in kıyas anlayışını eksik tespit etmiş görünmektedir. O özellikle bu eleştirilere alternatif olarak sunduğu retorik model üzerine yoğunlaşsa da, Aristoteles'in felsefesinde kendilerine önemli işlevler atfedilen diyalektik kıyasları konu edinmemekte, analitik kıyasları ise belirgin hale getirmemektedir. Kimi yorumcular Toulmin'in argüman modelinin Aristoteles'in retorik kıyaslarına karşılık geldiğini iddia etmektedirler. Elbette söz konusu etkilenim bu iddiayı destekleyecek pek çok veri içerse de, onların bir ve aynı şey olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Nitekim Toulmin'in argüman modelinin -yaklaşık elli yıldır- felsefe, iletişim, hukuk, medya, mühendislik, yapay zeka ve eğitim bilimleri gibi pek çok alanda evrensel düzeyde rağbet gören bir metot olması bu farklılığın bir göstergesidir. Tabi ki böyle bir bağlamda, Aristoteles'in retorğine

yüzyıllardır müracaat edildiğini bir karşıt-iddia olarak sunmak uygun olmayacaktır. Çünkü söz konusu retorik yapının işleyişine mani olan pek çok kapalı nokta, özellikle Toulmin'in tartışmalarından hareketle literatürde kendisine yer edinen argümantasyon araştırmaları sayesinde aydınlanmaya başlamaktadır.

SUMMARY

Stephen Toulmin while forming his argument model directs serious criticisms towards traditional syllogism and the formal logic associated with this syllogism. Some thinkers interpret these criticisms as an opposition to logic. In fact, these criticisms seem to have arisen historically from the tension between logic-dialectic-rhetoric, and what's more, many contemporary argumentation scholars still keep discussing the mentioned tension. As is known, in the history of philosophy while some philosophers like Aristotle and Fârâbî include analytical (apodeictic), dialectical and rhetorical syllogisms in logic; many others consider only analytical (apodeictic) syllogisms as logic, and refrain from associating dialectical and rhetorical syllogisms with logic. In time the increasing emphasis on formality, universality, and theoreticality of what's logical causes these two different perspectives among philosophers to unite in a single line, and as a result, philosophical tradition almost as a whole tends to exclude dialectical and rhetorical syllogisms from the framework of logic.

If Toulmin's discussions on logic or syllogism are taken into account in a holistic way, it'll be seen that the philosopher highlights the dangers of historically formed tension or gap between logic and rhetoric, rather than being opposed to logic. In other words, he reacts to the ignorance of practical, individual and social reasoning just focusing on formality, universality, and theoreticality. That is, for him, logic with its mathematical and geometric aspects is a theoretical method that allows the formal validity of a certain syllogism to be checked. However, this does not mean that all forms of reasoning are theoretical, uniformal, numerical, domain-independent, objective and universal.

Although Toulmin has made various criticisms of syllogism, some commentators claim that the philosopher's own argument model corresponds to or is greatly influenced by the rhetorical syllogism in the Aristotelian tradition. Undoubtedly, it is possible to present many data to justify this claim. However, the main point wanted to emphasize here is that opening Toulmin's relevant criticisms up for discussion has a big potential to the questioning and perhaps changing and developing the traditional perspective on syllogism. Thus, from his discussions in this context, the following claims can be asserted.

Logical formality searching process in the history of philosophy seems to have made serious contributions to the evolutionary process of human thought in terms of moving away from mythological assumptions and ambiguities of sophism. However, the fact that this formality has turned into a purely theoretical mental calculation tool as a logical operation has caused the practical areas of reasoning to be ignored, which harms the theory-practice integrity of the philosophical enterprise.

Standardizing the traditional way of reading syllogism as an inferential discourse ordering from the premises to the conclusion seems to prevent both questioning the ways in which the elements in this process are obtained and recognizing the main point aimed with the relevant process, namely proving or justifying. In order to overcome this problem, syllogism should be considered both in terms of inference and proving or justifying.

It seems like a forced attempt to present the geometrical entailment relation as an element of proving or justifying in different disciplines or fields of experience. While this entailment relation serves as a proof in taxonomically formed theoretical or fictional fields, it may not function in sciences such as physics and chemistry or in the humanities such as psychology and sociology. Because, in terms of these sciences, the element that proves or justifies a claim is not an entailment relation, but experiment and observation.

While Toulmin criticizes syllogism, he seems to have misapprehended Aristotle's understanding of syllogism. That is, although he especially focuses on the rhetorical model offering as an alternative to the mentioned criticisms, he does not discuss the dialectical syllogisms to which important functions are attributed in Aristotle's philosophy, and does not make analytical syllogisms clear. However, many ambiguous points in Aristotle's rhetoric are enlightened thanks to Toulmin's discussions on syllogism.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yok.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Mustafa Yeşil)

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atıf Bilgisi / Cited as: Yeşil, M. (2022). Toulmin'in Kıyas Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 295-308. DOI: 10.21497/sefad.1218496

KAYNAKÇA

- Abelson, R. (1961). In defence of formal logic. *Philosophy and Phenomenological Research*, 21, (3), 333-346.
- Akbay, Y. E. (2020). Sextus Empiricus ve skeptik akıl kullanımı. Turgut Akyüz (Ed.), *Akıl kitabı 4 içinde* (57-112). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a etik* (S. Babür, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Başok Diş, S. (2017). Bernard Williams düşüncesinde Antik Grekler ve ahlaki ilerlemecilik. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 10 (1), 68-85.
- Hamby, B. (2012). Toulmin's "analytic arguments". *Informal Logic*, 32 (1), 116-131.
- Hasırcı, N. (2010). *İbn Teymiyye'nin mantık eleştirisi*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Keith, W. & Beard, D. (2008). Toulmin's rhetorical logic: what's the warrant for warrants? *Philosophy & Rhetoric*, 41 (1), 22-50.
- Toulmin, S. (1972). *Human understanding* (Vol. I). Oxford: Clarendon Press.
- Toulmin, S. (1976). *Knowing and acting – An invitation to philosophy*. New York: Macmillan Publishing.
- Toulmin, S. (1992). *Cosmopolis – The hidden agenda of modernity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Toulmin, S. (2003b). *Return to reason*. Cambridge: Harvard University Press.
- Toulmin, S. E. (2003a). *The uses of argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toulmin, S., Rieke, R. & Janik, A. (1984). *An introduction to reasoning*. New York: Macmillan Publishing.
- Yeşil, M. (2020). *Kategori ve metafor*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Yeşil, M. (2022). Toulmin'in Argüman Modeli. *Beytulhikme – An International Journal of Philosophy*, 12 (1), 261-296.